

– Hakemli Makale –

ALİYYU’L KÂRÎ’NİN FIKH-I EKBER ŞERHİNDE TARTIŞMALI BAZI KONULARDA DELİL OLARAK KULLANDIĞI RİVAYETLERİN TAHRİC VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Sami BÜYÜKKAYNAK

Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Öğrencisi
skaynak48@hotmail.com

ÖZ

Hicrî 11. Asrın önemli hadis âlimlerinden Aliyyu'l-Kârî, hadis bilim dalında olduğu gibi diğer ilim dallarında da önemli çalışmalar yapmıştır. Ebû Hanîfe'nin Fıkh-ı Ekber isimli akaidle ilgili eserine yazdığı şerh de bu önemli çalışmalarındandır. Bir hadis âliminin akaidle ilgili yazmış olduğu şerhte delil olarak kullandığı rivayetlerin sıhhat açısından değerlendirilmesi önemli bir husustur. Bu çalışmada güncelliğini kaybetmeyen kabir azabı, havz, sırat gibi konularda Aliyyu'l-Kârî'nin delil olarak kullandığı 20 rivayetin tahrir ve değerlendirilmesi yapılmıştır. Bunlardan 9 rivayetin sahih, 2 rivayetin hasen, 7 rivayetin zayıf, 1 rivayetin kaynaklarda yer almadığı, 1 rivayetin ise aslının olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Aliyyu'l-kârî, Akâid, Rivayet

DETERMINATION AND EVALUATION OF THE REVELATIONS USED BY ALI AL-QARI AS EVIDENCE IN HIS COMMENTARY ON FIQH AL-AQBAR

Aliyyu'l-kârî, one of the most important hadith scholars of the Hijri 11th century, has made important studies in other branches of science as well as in the field of hadith scholarship. The commentary written by Abu Hanifa on the work of Fıkh-ı Ekber named akaid is also one of these important works. The curiosity of evaluating the narrations of a hadith as evidence in the annotation that it is written about ak'a'da in terms of health is a miracle. In this study, 20 narrations which Aliyyu'l-kârî used as evidence in the case of the grave punishment, havz, and secret, which do not lose their actual value, were reported and evaluated. Of these narratives, 9 narratives are authentic, 2 narratives are damaged, 7 narratives are weak, 1 narration is not included in the sources, and 1 narrative is not the original.

Keywords: Hadith, Aliyyu'l-kârî, aqaid, narration

GİRİŞ

Hicrî 1000 li yılların başlarında şöhreti pek çok ülkeye yayılmak suretiyle, İslam dünyasında önemli bir ilim adamı olarak yer bulmuş Aliyyu'l-Kârî (1014/1605), Hadis ilim dalında da önemli bir âlimdir. Onun hadis alanındaki iki önemli çalışması, uydurma rivayetleri derlediği el-Esrârü'l-merfûa fi'l-ahbârî'l-mevdûa (el-Mevdûâtü'l-Kübrâ) ve el-Masnû fi ma'rifeti'l-hadîsi'l-mevdû (el-Mevdûatu's-suğrâ)'dır. Bununla birlikte birçok ilim dalında eser vermiş Aliyyu'l-Kârî, Hanefî mezhebine gönülden bağlı olması hasebiyle Ebû Hanîfe'nin akaid ile ilgili önemli eserlerinden olan el-Fıkhü'l-ekber'e şerh yazmıştır. Bu şerh iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Ebû Hanîfe'nin el-Fıkhü'l-ekber'indeki ifadelerini şerh eden Aliyyu'l-Kârî, ikinci bölümde ise kendisinin ilave etmek ihtiyacı hissettiği konularda bilgiler vermiştir. Hadis alanında "mevzu haberler" ile ilgili önemli iki çalışması olan bir âlimin "şerh" kaleme alırken kullandığı rivayetlerin değeri önemli bir husustur. İşte bu çalışmada Aliyyu'l-Kârî'nin el-Fıkhü'l-ekber şerhinde tartışmalı bazı konularda delil olarak kullandığı rivayetlerin değeri araştırılacaktır.

1- Aliyyu'l Kârî'nin Hayatı ve İlmî Kişiliği

Tam adı, Nureddin Ebu'l-Hasen Ali b. Sultan Muhammed olan Aliyyu'l-kârî, yayılmacı Şîi-Safevî baskısının yoğun olduğu yıllarda Herat'ta dünyaya gelmiştir. Doğum tarihi hakkında tam bir bilgi olmasa da doğumu Şah İsmail'in Herat'ı zaptettiği 916/1510 yılından önce olsa gerekir. Zira bazı eserlerinde Şîilerin Herat'ı ele geçirmesinden ve güttükleri ağır Şîi propagandasıyla ilgili tanık olduğu olaylardan bahsetmektedir. Zaten kendisi bu yoğun baskıya dayanamayarak Mekke'ye hicret etmek zorunda kalmıştır. Mekke'ye ne zaman hicret ettiği ile ilgili kesin bir tarih de bulunmamaktadır.¹

Aliyyu'l-Kârî ilk eğitimi babasından almıştır. Babasının Kur'an ve Kıraat ilmi konusunda âlim bir şahsiyet olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca Kıraat ilmini Herat'ta Muiniddîn Hafız'dan da aldığını kendisi ifade etmektedir. Aliyyu'l-Kârî Mekke'de önemli âlimlerden ders okumuştur. Ebu'l-Hasen el-Bekrî (952/1545), Mir Kelân (973/1565), İbn Hacer el-Heysemî (974/1567), Ali Müttakî el-Hindî (975/1567), Atiyye b. Ali es-Sülemî (983/1576), Abdullah es-Sindî (984/1576), Kutbuddîn Muhammed en-Nehravânî (990/1582), Muhammed b. Muhammed el-Bekrî (993/1585), Sinânüddin el-Amâsî (1000/1591) gibi âlimlerden istifade etmiştir.²

¹ Karadaş, Çağfer, "Ali el-Kârî'nin Hayatı, Selef Akidesine Dönüş Çabası ve Eserleri", U.Ü.İ.F.D., 1993, V, 287.

² Özel, Ahmet, "Ali el-Kârî", DİA, İstanbul, 1989, II, 403.

Aliyyu'l-Kârî, birçok ilim dalında eser kaleme almış velûd bir âlimdir. Kendi döneminde ilim adamları arasında önemli bir şöhrete ulaşmıştır. Bundan dolayıdır ki vefatı dolayısıyla Mısır'da gıyabında cenaze namazı kılındığı rivayet edilmiştir. Yüzden fazla eser kaleme almış olması da onun önemli bir âlim olduğunu gösterir. Şevkânî (1274/1834), onun ictihad yapabilecek konumda olduğunu, Leknevî (1304/1886) de müceddid bir âlim olduğunu ifade etmiştir.³ Gördüğü yanlışları, yanlış yapan kim olursa olsun dile getirmekten geri durmayan cesur ve münekkid bir mizaca sahiptir. Rivayete göre hattatlığı dolayısıyla yazdığı Kur'an-ı Kerim nüshalarını satarak geçimini sağlamış, maddî olarak kimsenin minneti altına girmemiştir.⁴

Aliyyu'l-Kârî, Hanefî mezhebine son derece bağlıdır. Tasavvufa olan ilgisi yanında İbn Teymiyye ve İbn Kayyim'in ilmî kudretlerini takdir etmiş ve onları savunmuştur. Özellikle mevzû haberlerle ilgili çalışmalarıyla da tanınan Aliyyu'l-Kârî, itikadî konularda Selefiyye'nin⁵ görüşlerini benimsemiş, bu sebeple kelâm ve tasavvuf konularındaki aşırı temayüllere karşı çıkmıştır. Muhalifi birçok âlim ve mutasavvıfın onun eserlerinin okunmaması yolundaki menfi tavır ve telkinleri, kendi sahalarında değerli olan eserlerinin elden ele dolaşıp okunmasına engel olamamıştır.

Ömrünü ilme adanmış Aliyyu'l-Kârî Mekke'de 1014/1605 yılı Şevvâl ayında vefat etmiştir.⁶

Aliyyu'l-Kârî, İslâmî ilimlerin çeşitli dallarında 180'e yakın eser telif etmiş ve bunların hemen hepsinin yazma nüshaları günümüze kadar gelmiştir. Özellikle Hadis, Fıkh ve Akâid alanlarındaki eserleri şöhret kazanmış, onun tanınırlığını artırmıştır.⁷ Bu eserleri şunlardır:

Hadis ile İlgili Eserleri:

1. *Mirkâtü'l-mefâtih*: Hatîb et-Tebrîzî'nin Beğavî'ye ait Mesâbîhu's-Sünne'yi tamamlayarak yazdığı Mişkâtü'l-Mesâbîh adlı eserinin en önemli şerhi olup Kahire (1309, I-V) ve Mültan'da (1392/1972) basılmıştır.

2. *el-Esrârü'l-merfûa fi'l-ahbâri'l-mevdûa (el-Mevdûâtü'l-kübrâ)*: el-Mevdûât (İstanbul 1289) ve Mevdûâtü Aliyyi'l-Kârî (İstanbul, ts.) adlarıyla da basılan eseri Muhammed es-Sabbâğ tahkik ederek neşretmiştir (Beyrut

³ Özel, Ahmet, *a.g.md.*, DİA, II, 403.

⁴ Karadaş, Çağfer, *a.g.m.*, UÜİFD, 289.

⁵ İtikadî konularda Kur'an ve Sünnet'in lafzına bağlı olan ve te'vili kabul etmeyen ekole Selefiyye adı verilmiştir. Özvarlı, M.Said, "Selefiyye", DİA, İstanbul, 2009, XXXVI, 399.

⁶ Karadaş, Çağfer, *a.g.m.*, UÜİFD, 289.

⁷ Özel, Ahmet, *a.g.md.*, DİA, 2, 403.

1391/1971). Kitap ayrıca Mevlânâ Fazlülhak Dilâverî tarafından Hintçe'ye (Lahor 1887), Ahmet Serdaroğlu tarafından da yer yer bazı kısaltmalar yapılarak Türkçe'ye tercüme edilmiştir. (Usûl-i Hadîs ve Mevzûât-ı Aliyyü'l-Kârî Tercemesi, Ankara 1966).

3. *el-Masnû fî marifeti'l-hadîsi'l-mevdû (el-Mevdûâtü's-sugrâ)*: Lahor'da basılan eser (1302, 1315) daha sonra Abdülfettâh Ebû Gudde tarafından tahkik edilerek neşredilmiştir (Halep 1389/1969; Beyrut 1398/1978; Kahire 1984).

Aliyyü'l-Kârî, mevzû hadislere dair bu iki eserinde mevzû olduğu konusunda ittifak bulunan hadisleri toplamış ve alfabetik olarak düzenlemiştir. 417 mevzû hadisin yer aldığı el-Mevdûâtü's-sugrâ'da hadisler hakkında çok kısa değerlendirmede bulunurken 625 hadisi ihtiva eden diğer eserinde ise âlimlerin görüşlerini daha geniş şekilde zikretmekte ve tamamlayıcı bilgiler vermektedir. Bu hadislerden 402'si her iki eserde de bulunmaktadır. el-Mevdûâtü'l-kübrâ'daki hadislerden on beşi, diğer eserdekilerden de yedi tanesi hasen veya zayıf hadis olup mevzû değildir.⁸

5. *el-Mübînü'l-muîn li-fehmi'l-erbain*: Nevevî'nin el-Erbain adlı eserinin şerhidir (Kahire 1327, 1329).

6. *Şerhu's-şifâ*: Kadî İyâz'ın eş-Şifâ adlı eserinin önemli şerhlerinden biridir (İstanbul 1264, 1285, 1290, 1299, 1307, 1308, 1309, 1312, 1316, 1319; Bulak 1275; Kahire 1327).

7. *Senedü'l-enâm şerhu müsnedi'l-imâm*: Ebû Hanîfe'nin Müsnedi'nin şerhi olup Lahor (1300, 1312), Delhi (1313) ve Beyrut'ta (1405/1985) basılmıştır.

8. *Cemu'l-vesâil fî şerhi's-şemâil*: Tirmizî'nin eş-Şemâilü'l-Muhammediyye adlı eserinin en önemli şerhi olup İstanbul (1290) ve Kahire'de (1317, 1318, I-II, kenarında Münâvî'nin şerhi olarak) neşredilmiştir.

9. *Şerhu Şerhi Nuhbeti'l-fiker*: İbn Hacer'in hadis usulüne dair yazdığı önemli eseri Nuhbetü'l-fiker'e yine kendisi tarafından yapılan şerhin hâşiyesidir (İstanbul 1327; Beyrut 1398).

10. *el-Birre fî hubbi'l-hirre*: Bu küçük risâle G. Rex Smith tarafından edisyon kritiği yapılarak neşredilmiştir.

Akâid ve Kelâm ile İlgili Eserleri:

1. *Minehu'r-ravzi'l-ezher fî şerhi'l-fikhi'l-ekber*: Ebû Hanîfe'nin el-Fikhü'l-ekber adlı eserinin şerhidir (İstanbul 1303; Delhi 1890; Kahire 1323,

⁸ Kutlay, Halil İbrahim, *el-İmâm Aliyyu'l-kârî ve eseruhu fî ilmi'l-hadîs*, Beyrut, 1408/1987, 212.

1327). Bu eser Yunus Vehbi Yavuz tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir (Fıkh-ı Ekber, Aliyyü'l-Kari Şerhi, İstanbul 1979).

2. *Davü'l-meâlî şerhu bedi'l-emâlî*: Birkaç defa basılmıştır (Delhi 1884; Bombay 1295; İstanbul 1293, 1302, 1304, Hüsni Efendi'nin Türkçe tercümesiyle; 1319; Dimaşk 1379; Kahire 1349).

3. Şerhu Ayni'l-ilm ve zeyni'l-hilm (İstanbul 1292, 1294, 1301; Kazan 1856; Lahor 1309; Kahire 1351).

4.el-Meşrebü'l-verdî fi hakîkati (mezhebi)'l-Mehdî (Kahire 1278).⁹

2- el-Fıkhü'l-Ekber Şerhi

Aliyyu'l-Kârî (1014/1605)'nin "*Minehu'r-ravzi'l-ezher fi şerhi'l-fıkhü'l-ekber*" isimli çalışması Ebû Hanîfe (150/767)'ye atfedilen, onun akâid ile ilgili görüşlerini serdettiği küçük bir risalenin şerhidir. Ebû Hanîfe bu risaleyi, çeşitli fırka ve felsefi görüşlerin çatıştığı, İslam akâidinin çeşitli tehlikelerle karşı karşıya olduğu, akıl ve kalplerin şüphelere maruz bırakıldığı bir dönemde kaleme almıştır.¹⁰ Abdülkâhir Bağdâdî (429/1037), *el-Fıkhü'l-ekber*'in yazılış gayesinin Kaderiyye'yi reddetmek olduğunu söylerken, Yusuf Ziya Yörükân (v.1954), Ebû Hanîfe'nin yaşadığı devre kadar yaşanan tüm akaidle ilgili problemlere cevap vermek olduğunu ifade etmiştir.¹¹ Ebû Hanîfe *el-Fıkhü'l-ekber*'de çoğunlukla Selefi görüşe bağlı kalsa da rey'e önem vermesi dolayısıyla Selefi görüşü Kelâm ilmiyle entegre hale getirmeyi başarmıştır.¹²

Akaidle ilgili yazdığı tüm eserlerde Ebû Hanîfe'nin görüşlerine bağlılığı ileri derecede olan Aliyyu'l-Kârî, onun çizgisine sadakati ön planda tutmuştur. Bunun için Selefin yolunu eslem, halefin yolunu ise ahkem yol kabul etmekle birlikte zamanında son haddine varmış olan akılcılığı, buna bağlı olarak bir halef yolu olan kelamcılığı eleştirmiş, bu eleştirilerini de seleften kelâmı zemmeden sözler nakletmek suretiyle kuvvetlendirmiştir.¹³

Aliyyu'l-Kârî, *Şerhu'l-fıkhü'l-ekber*'de kelâmın kötü görülmesinin sebepleri arasında, kelamcıların İslam'ın asıllarından yüz çevirip boş şeylerle

⁹ Bkz. Özel, Ahmet, *a.g.md.*, DiA, II, 404-405.

¹⁰ Altıntaş, Ramazan, "Ebû Hanîfe'nin Kelâm Metodu ve el-Fıkhul-Ekber Adlı Eserine Yöneltilen Bazı Eleştiriler", İslami Araştırmalar, 2002, IX, 1-2, 186.

¹¹ Özler, Mevlüt, "İki Akaid Metni: el-Fıkhü'l-Ekber ile en-Nesefî Akâidi'nin Muhteva Açısından Mukayeseli Bir Tahlili", Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1999, sayı: 14, 47.

¹² Topaloğlu, Bekir, *Kelâm İlmi-Giriş*, İstanbul, 1981, 117.

¹³ Karadaş, Çağfer, *a.g.m.*, 291.

uğraşmalarını, insanları şaşkınlığa ve şüpheyeye sürüklemelerini, mücerret akılla hüküm vermeye kalkışmalarını, ayet ve hadisleri bırakarak filozofların sözlerine dalmalarını saymıştır.¹⁴

Aliyyu'l-Kârî bu eseri kelim ile ilgili tartışmaların yoğun olarak yaşandığı, felsefenin insanlar indinde neşvü nema bulduğu bir zaman diliminde yazdığı aşikârdır. Zira eserin mukaddimesinde selefin felsefe ilmine karşı çıkmalarının sebebi üzerinde yoğun mülahazalarda bulunmuştur.¹⁵ Belki de bu risaleye şerh yazmak suretiyle, Selef ulemanın insanların imanlarını muhafaza etmek durumunda söylenmesi gerekenleri söylediğini ifade etmek istemiştir. Zira ona göre imanî-itikadî konularda Selefe teslim olmak esastır.¹⁶

Aliyyu'l-Kârî, Ebû Hanîfe'nin *el-Fıkhu'l-ekber*'de yer alan kısa ve öz cümlelerini anlaşılır kılmak ve şerh etmek için selefî metod üzerinden hareketle dinin iki ana esas kaynağı olan Kuran ayetlerini ve Hz Peygamber'in hadislerini delil olarak kullanmıştır. İtikadî konularda Kuran ayetlerinin bağlayıcılığı ve delil oluşu katî iken, rivayetlerin itikadî konularda delil olarak kullanılması konusunda bazı tartışmalar vardır. Aliyyu'l-Kârî bu konuda bir şey söylemese de rivayetleri rahatça delil olarak kullandığından hareketle onun rivayetleri itikadda delil olarak kullanmanın cevazını kabul ettiğini söylemek mümkündür.

3. Kabir Hayatı, Sorgusu, Azabı, Ruhların İadesi İle İlgili Delil Olarak Kullanılan Rivayetler:

Günümüzde olduğu gibi geçmişte de kabir azabı müslümanların gündemini meşgul etmiştir. Kabir azabını inkâr eden âlimler olduğu gibi onlara karşı bunu müdafa eden âlimler de olmuştur. Ebû Hanîfe de bu âlimlerdendir. Ona göre kabirde ruhların kullara iadesi haktır. Kabrin kâfirler için daralması ve gerek kâfirlere gerekse Müslümanların bir kısmına kabirde azap edilmesi haktır. Bu görüşü şerheden Aliyyu'l-Kârî, kabir azabı ile ilgili görüşünü desteklemek amacıyla konu ile ilgili uygun gördüğü ayet ve hadisleri delil olarak kullanmıştır. Delil olarak kullanılan rivayetler şunlardır:

¹⁴ Aliyyu'l-Kârî, *Minehu'r-ravzi'l-ezher fi şerhi'l-fıkhi'l-ekber*, Beyrut, 1998(Thk. Vehbi Süleyman Ğavcî), 30- 42.

¹⁵ Aliyyu'l-Kârî, *a.g.e.*, 32.

¹⁶ Aliyyu'l-Kârî, *a.g.e.*, 34.

a) عَذَابِ الْقَبْرِ حَقٌّ

“Kabir azabı haktır.”¹⁷

Bu ifade Tayâlisî (204/819),¹⁸ Ahmed b. Hanbel (241/855),¹⁹ Buhârî (256/870),²⁰ Müslim (261/875),²¹ Bezzâr (292/905),²² Nesâî'nin (303/915)²³ farklı metinlerle naklettiği Hz. Aişe rivayetinin bir cümlesidir. Hz Aişe (r.anha)'dan nakledilen bu rivayetin tam metni şu şekildedir:

عَنْ عَائِشَةَ أَنَّ يَهُودِيَّةً كَانَتْ تَحُدُّهَا، فَلَا تَصْنَعُ عَائِشَةُ إِلَيْهَا شَيْئًا مِنَ الْمَعْرُوفِ إِلَّا قَالَتْ لَهَا الْيَهُودِيَّةُ: وَقَاكِ اللَّهُ عَذَابِ الْقَبْرِ، قَالَتْ: فَدَخَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَيَّ، فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، هَلْ لِلْقَبْرِ عَذَابٌ قَبْلَ يَوْمِ الْقِيَامَةِ؟ قَالَ: لَا، وَعَمَّ ذَاكَ؟ قَالَتْ: هَذِهِ الْيَهُودِيَّةُ لَا تَصْنَعُ إِلَيْهَا مِنَ الْمَعْرُوفِ شَيْئًا، إِلَّا قَالَتْ: وَقَاكِ اللَّهُ عَذَابِ الْقَبْرِ، قَالَ: كَذَبَتْ يَهُودٌ، وَهُمْ عَلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ أَكْذَبُ، لَا عَذَابَ ذُونَ يَوْمِ الْقِيَامَةِ قَالَتْ: ثُمَّ مَكَثَ بَعْدَ ذَلِكَ مَا شَاءَ اللَّهُ أَنْ يَمُوتَ، فَخَرَجَ ذَلِكَ يَوْمٍ نَصَفَ النَّهَارَ مُشْتَمِلًا بِتَوْبِهِ، مُحَمَّرَةً عَيْنَاهُ، وَهُوَ يُنَادِي بِأَعْلَى صَوْتِهِ: أَيُّهَا النَّاسُ، أَطَلَّكُمْ الْفِتْنُ كَقِطْعِ اللَّيْلِ الْمُظْلِمِ، أَيُّهَا النَّاسُ، لَوْ تَعَلَّمُونَ مَا أَعَلَّمُ بِكَيْفَتُمْ كَثِيرًا وَضَحَّحْتُمْ قَلِيلًا، أَيُّهَا النَّاسُ، اسْتَعِيدُوا بِاللَّهِ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ، فَإِنَّ عَذَابَ الْقَبْرِ حَقٌّ

Hz. Aişe'den nakledildiğine göre onun Yahudi bir hizmetçisi vardı. Aişe ona her bir şey verdiğinde Allah seni kabir azabından korusun diye dua ederdi. Hz Aişe şöyle anlatır: Bir gün Rasulullah(s.a.v.) bana geldi. Ya Rasulullah, Kıyamet gününden önce kabirde azap var mıdır, diye sordum. Hayır, bu nereden çıktı, dedi. Ben de, bu Yahudî kadına her iyilik yaptığımda bana Allah seni kabir azabından korusun diye dua ediyor, dedim. Bunun üzerine Rasulullah, Yahudî yalan söylüyor. Allah'a yalan isnad ediyor. Kıyametten başka azap yoktur, dedi. Aradan biraz süre geçti, Rasulullah, bir gece yarısı elbisesine sarılmış, gözleri kızarmış vaziyette yüksek sesle şöyle seslenmeye başladı: “Ey insanlar, gece karanlığı gibi fitneler sizi saracak. Ey insanlar, eğer benim bildiklerimi bilseydiniz, az güler çok ağlardınız. Ey insanlar, kabir azabından Allah'a sığının. Şüphesiz kabir azabı haktır.”

Bu rivayet İbn Hacer, Elbânî ve Şuayb el-Arnaut'a göre sahihtir.²⁴

b) مَرَّ رَسُولُ اللَّهِ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَى قَبْرَيْنِ، فَقَالَ: إِنَّهُمَا لَيُعَذَّبَانِ

¹⁷ Aliyyu'l-Kârî, a.g.e., 292.

¹⁸ Tayâlisî, *el-Müsne'd*, III, 35.

¹⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, XLI, 66.

²⁰ Buhârî, Cenâiz, 86.

²¹ Müslim, Mesâcid, 123.

²² Bezzâr, *el-Müsne'd*, XVIII, 243.

²³ Nesâî, Mesâcid, 187.

²⁴ İbn Hacer, *el-Metâlibu'l-âliye*, XVIII, 483; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, XLI, 66(Thk. Şuayb Arnaut'un dipnotu); *Elbânî, Silsiletu'l-ehâdisi's-sahiha*, III, 365; a.mlf., *Sahiha ve daifu süneni'n-Nesâî*, III, 452.

“Rasulullah(a.s.) iki kabre uğradı da şöyle söyledi :”Bu ikisi azap görüyor.”²⁵

Bu cümlelerin yer aldığı rivayeti İbn Ebî Şeybe (235/849),²⁶ Buhârî,²⁷ Müslim,²⁸ Ebû Dâvud (275/888),²⁹ Tirmizî (279/892),³⁰ Bezzâr,³¹ Nesâî,³² İbn Hibbân (354/965)³³ İbn Abbâs’tan nakletmişlerdir. Rivayet müttetekun aleyhtir, sahihtir.³⁴

c) كَفَى بِنَارِقَةِ السُّيُوفِ شَاهِدًا

“Kılıçlarının parıltısı onlar için şahit olarak yeter.”³⁵

Aliyyu’l-Kârî, Ebû Hanîfe’nin peygamberleri, çocukları ve şehitleri kabir sorgusundan istisna ettiğini ifade etmiştir. Bunu desteklemek için de Müslim’de Peygamber(s.a.v.)’e bu sorunun sorulduğu, onun da bu hadisi söylediği şekilde rivayet olduğunu aktarmıştır. Oysaki bu rivayet Müslim’de bulunmamaktadır. Sadece Nesâî’de

مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّ رَجُلًا قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا بَأْسَ الْمُؤْمِنِينَ يُفْتَنُونَ فِي قُبُورِهِمْ إِلَّا الشَّهِيدَ؟ قَالَ: كَفَى بِنَارِقَةِ السُّيُوفِ عَلَى رَأْسِهِ فِتْنَةً

“Rasulullah(s.a.v.)’in ashabından birisi “Ya Rasulallah! Niçin bütün müminlere kabir sorgusu var da şehitlere yok.” diye sordu. Rasulallah(s.a.v.) şöyle cevap verdi: “Onun başındaki kılıç parıltısının (fazileti imtihanı engellemek için) yeter.” şeklinde bir rivayet vardır.³⁶ Bu rivayet sahihtir.³⁷

Aliyyu’l-Kârî, kabirde ruhların cesedin tümüne yahut bir kısmına topluca veya ayrı ayrı iade edileceğini, sualin de bu iadede sonra olacağını ifade ettikten sonra delil olarak şu yedi rivayeti nakletmiştir:

a) فَيَقُولُ الْمُؤْمِنُ: رَبِّيَ اللَّهُ، دِينِي الْإِسْلَامُ، وَنَبِيِّ مُحَمَّدٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ، وَيَقُولُ الْكَافِرُ هَاهُ هَاهُ، لَا أَذْرِي

²⁵ Aliyyu’l-Kârî, *a.g.e.*, 292.

²⁶ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, III, 51.

²⁷ Buhârî, *Cenâiz*, 87; *Edeb*, 46.

²⁸ Müslim, *Taharet*, 111.

²⁹ Ebû Dâvud, *Taharet*, 10.

³⁰ Tirmizî, *Tahâret*, 53(Hasen-sahih).

³¹ Bezzâr, *el-Müsned*, XI, 123.

³² Nesâî, *Tahâret*, 21.

³³ İbn Hibbân, *Sahih*, VII, 398.

³⁴ İbn Hacer, *el-Metâlibu’l-âliye*, II, 188; Elbânî, *Sahihu ve daifu sünen-i Ebî Dâvud*, 2; a.mlf., *Sahihu ve daifu süneni’t-Tirmizî*, I, 70; a.mlf., *Sahihu ve daifu sünen’in-Nesâî*, I, 75.

³⁵ Aliyyu’l-Kârî, *a.g.e.*, 292.

³⁶ Nesâî, *Cenâiz*, 111.

³⁷ Suyutî, *es-Sirâcu’l-münir*, I, 565; Elbânî, *Sahihu ve daifu süneni’n-Nesâî*, V, 197.

“Mü'min, Rabbim Allah, Dinim İslam, Peygamberim Muhammed(a.s.), der. Kâfir ise bilmiyorum, der.”³⁸

Aliyyu'l-Kârî'nin uzun bir rivayetten aldığı bu cümleyi,³⁹ Ebû Dâvud ve Beyhakî (458/1066), Berâ b. Âzib'den nakletmiştir. Rivayet Heysemî, İbn Hacer, Elbânî ve Arnavut'a göre sahihtir.⁴⁰

b) إِنْ لِلْقَبْرِ ضَغْطَةٌ لَوْ نَجَا مِنْهَا أَحَدٌ لَنَجَا سَعْدُ بْنُ مُعَاذٍ الَّذِي اهْتَرَّ عَرْشُ اللَّهِ لِمَوْتِ سَعْدِ بْنِ مُعَاذٍ

“Şüphesiz kabrin sıkıştırması vardır. Kabrin sıkıştırmasından bir kimse kurtulacak olsa, ölümünden dolayı Arş'ın titrediği Sa'd b. Muâz kurtulurdu.”⁴¹

Aliyyu'l-Kârî'nin naklettiği bu rivayet iki ayrı rivayetin birleştirilmesiyle oluşmuştur. Fakat O, bu durumu belirtmeksizin tek bir rivayetmiş gibi nakletmiştir.

إِنْ لِلْقَبْرِ ضَغْطَةٌ لَوْ نَجَا مِنْهَا أَحَدٌ لَنَجَا سَعْدُ بْنُ مُعَاذٍ “Şüphesiz kabrin sıkıştırması vardır. Şayet ondan birisi kurtulacak olsaydı, Sa'd b. Muaz kurtulurdu.” ayrı bir rivayettir. Bu rivayeti Ahmed b. Hanbel,⁴² İbn Hibbân⁴³ ve Beyhakî,⁴⁴ Aişe (r.anha)'dan nakletmiştir. Bu rivayet Heysemî, İbn Hacer, Irâkî ve Elbânî'ye göre sahihtir.⁴⁵

اهْتَرَّ عَرْشُ اللَّهِ لِمَوْتِ سَعْدِ بْنِ مُعَاذٍ “Allah'ın arşı Sa'd b. Muâz'ın ölümüyle titredi.” kısmı da ayrı bir rivayettir. Bu rivayeti Ahmed b. Hanbel⁴⁶ ve Nesâî,⁴⁷ Ebû Saîd el-Hudrî'den; Ahmed b. Hanbel,⁴⁸ Buhârî,⁴⁹ İbn Mâce (273/879)⁵⁰ ve İbn

³⁸ Aliyyu'l-Kârî, a.g.e., 292.

³⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXX, 499; Ebû Davud, Şerhu's-sünne, 27; Beyhakî, *Şuabu'l-îman*, I, 610.

⁴⁰ Ebû Davud, Şerhu's-sünne, 27 (thk. Şuayb Arnavut'un dipnot açıklaması); Heysemî, *Mecmeü'z-zevâid*, III, 50; İbn Hacer, *el-Metâlibu'l-âliye*, XVIII, 547; Elbânî, *Sahîhu ve daifü sünen-i ebî Dâvud*, III, 166.

⁴¹ Aliyyu'l-Kârî, a.g.e., 293.

⁴² Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XL, 327; XLI, 204.

⁴³ İbn Hibbân, *Sahîh*, VII, 379.

⁴⁴ Beyhakî, *Şuabu'l-îman*, I, 617.

⁴⁵ Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid*, III, 46; İbn Hacer, *el-Metâlibu'l-âliye*, XVIII, 477; Irâkî, *Tahrîcu ehâdisi'l-İhyâ*, 1888; Elbânî, *Silsiletu'l-ehâdisi's-sahîha*, IV, 268.

⁴⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XVII, 278.

⁴⁷ Nesâî, *Menâkıb*, 22.

⁴⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXII, 293.

⁴⁹ Buhârî, *Menâkıbu'l-ensâr*, 12.

⁵⁰ İbn Mâce, *Mukaddime*, 30.

Hibbân,⁵¹ Câbir b. Abdillâh'tan; İbn Ebî Şeybe⁵² ve Taberânî (360/971)⁵³ Useyd b. Hudayr'dan nakletmiştir. Rivayet sahihtir.⁵⁴

c) الْقَبْرِ إِمَّا حُفْرَةٌ أَوْ رَوْضَةٌ مِنْ رِيَاضِ الْجَنَّةِ

“Kabir ya cehennem çukurlarından bir çukur ya da cennet bahçelerinden bir bahçedir.”⁵⁵

Bu rivayeti Tirmizî Ebû Saîd el-Hudrî'den nakletmiş ve rivayet hakkında “Ğarib” değerlendirmesi yapmıştır.⁵⁶ Taberânî rivayeti aynı metinle Ebû Hureyre'den nakletmiştir.⁵⁷ Bu rivayetlerden Ebû Saîd rivayeti, ravilerden Abdullah b. el-Velîd el-Vessâfî'nin çok zayıf olmasından dolayı Irakî (806/1403), Sehâvî (902/1496), Elbânî (1420/1999) tarafından zayıf kabul edilmiştir.⁵⁸ Taberânî'nin Ebu Hureyre rivayeti de ravilerden Muhammed b. Eyyûb'dan dolayı İbn Hacer (852/1448), Heysemi (807/1404) ve Irakî tarafından zayıf,⁵⁹ Elbânî tarafından ise mevzu kabul edilmiştir.⁶⁰

d) إِنَّ الْقَبْرَ أَوَّلُ مَنَازِلِ الآخِرَةِ، فَإِنْ نَجَا مِنْهُ، فَمَا بَعْدَهُ أَيْسَرُ مِنْهُ، وَإِنْ لَمْ يَنْجُ مِنْهُ، فَمَا بَعْدَهُ أَشَدُّ مِنْهُ

“Şüphesiz kabir, ahiret konaklarının ilkidir. Eğer (kişi) oranın azabından kurtulursa sonrası ondan daha kolaydır. Eğer ondan kurtulamazsa sonrası ondan daha zordur.”⁶¹

Osman b. Affan'ın bu rivayetini İbn Mâce,⁶² Tirmizî,⁶³ Hâkim (405/1014)⁶⁴ ve Beyhâkî⁶⁵ nakletmiştir. Tirmizî bu rivayet hakkında “hasen-ğarib” değerlendirmesi yapmış,⁶⁶ Hâkim sahih,⁶⁷ Irakî Tirmizî, İbn Mâce ve

⁵¹ İbn Hibbân, *es-Sahîh*, XV, 504.

⁵² İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, II, 405.

⁵³ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebîr*, I, 204.

⁵⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XVII, 278; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXII, 293 (Thk. Şuayb Arnavut'un dipnot açıklaması); Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid*, IX, 308; İbn Hacer, *el-Metâlibu'l-âliyye*, XVI, 373; Elbânî, *Sahîhu ve daîfu sünen-i İbn Mâce*, I, 230.

⁵⁵ Aliyyu'l-Kârî, *a.g.e.*, 294.

⁵⁶ Tirmizî, *Sıfatu'l-kıyâme*, 26.

⁵⁷ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-evsat*, VIII, 273.

⁵⁸ Irakî, *Tahrîcu ehâdisi'l-İhya*, I, 358; Sehâvî, *Mekâsîdu'l-hasene*, I, 484; Elbânî, *Daîfu't-terğîbi ve't-terhîbi*, II, 345.

⁵⁹ İbn Hacer, *el-Metâlibu'l-âliyye*, XVIII, 487; Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid*, III, 46; Irakî, *Tahrîcu ehâdisi'l-İhya*, I, 358.

⁶⁰ Elbânî, *Silsiletu'l-ehâdisi'd-daîfe*, IX, 747.

⁶¹ Aliyyu'l-Kârî, *a.g.e.*, 294.

⁶² İbn Mâce, *Zühd*, 32.

⁶³ Tirmizî, *Zühd*, 3.

⁶⁴ Hâkim, *el-Müstedrek*, I, 526.

⁶⁵ Beyhâkî, *Şuabu'l-îmân*, XIII, 134.

⁶⁶ Tirmizî, *Zühd*, 3.

⁶⁷ Hâkim, *el-Müstedrek*, I, 526.

Hâkim rivayetine sahih⁶⁸; Elbânî, hasen⁶⁹; Şuayb Arnavut (1435/2016) ise İbn Mâce rivayetine Osman b. Affân(r.a.)'ın mevlâsı Hânî'den dolayı hasen hükmü vermiştir.⁷⁰

(أَنَّهُ سُبُلَ كَيْفَ يَوْجَعُ اللَّحْمُ فِي الْقَبْرِ وَلَمْ يَكُنْ فِيهِ الرُّوحُ؟ فَقَالَ كَمَا يَوْجَعُ سِنَّكَ وَلَيْسَ فِيهِ الرُّوحُ e

*"Hz. Peygamber (s.a.v.)'e can olmadığı halde kabirde etin nasıl acı hissedeceği soruldu. O da dışında can yokken nasıl hissediyoorsa diye cevap verdi."*⁷¹

Bu rivayet kaynaklarda bulunamamıştır.

f) قَالَ رَسُولُ اللَّهِ لِعَائِشَةَ كَيْفَ خَالَكَ عِنْدَ ضَغْطَةِ الْقَبْرِ وَ سُؤَالَ مُنْكَرٍ وَ نَكِيرٍ ثُمَّ قَالَ يَا حَمِيرَاءُ إِنَّ ضَغْطَةَ الْقَبْرِ لِلْمُؤْمِنِ كَعَمْرٍ الْأُمُّ رَجُلٌ وَلِدَهَا وَ سُؤَالَ مُنْكَرٍ وَ نَكِيرٍ لِلْمُؤْمِنِ كَالِإِثْمِدِ لِلْعَيْنِ إِذَا رَمَدَتْ

*"Peygamber (a.s.) Aişe (r.a.)'ya "Kabir sıkıştırdığı ve Münker ve Nekir melekleri soru sordukları zaman halin nice olur?" diye sordu. Sonra da Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Ya Humeyra! Şüphesiz kabrin mümini sıkıştırmaması, ananın çocuğun ayağına dokunması gibidir. Münker-Nekir meleklerinin mümine soru sorması da göz iltihaplandığında ona sürme çekmek gibidir."*⁷²

Kaynaklarda bu metinle bir rivayet bulunmamakla birlikte, bu rivayetin metnine yakın Beyhakî'nin Hz. Aişe'den naklettiği şu rivayet yer almaktadır:

عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيْبِ، أَنَّ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّكَ مُنْذُ يَوْمِ حَدَّثْتَنِي بِصَوْتِ مُنْكَرٍ وَنَكِيرٍ وَضَغْطَةِ الْقَبْرِ لَيْسَ يَنْفَعُنِي شَيْءٌ قَالَ: «يَا عَائِشَةُ إِنَّ أَصْوَاتَ مُنْكَرٍ وَنَكِيرٍ فِي أَسْمَاعِ الْمُؤْمِنِينَ كَالِإِثْمِدِ فِي الْعَيْنِ وَإِنَّ ضَغْطَةَ الْقَبْرِ عَلَى الْمُؤْمِنِ كَالْأُمِّ الشَّقِيقَةِ يَشْكُو إِلَيْهَا ابْنُهَا الصَّدَاعَ؛ فَتَعْمُرُ رَأْسَهُ عَمْرًا رَفِيقًا، وَلَكِنَّ يَا عَائِشَةَ وَإِلَّا لِلشَّاكِينَ فِي اللَّهِ، كَيْفَ يُضْغَطُونَ فِي قُبُورِهِمْ كَضَغْطَةِ الْبَيْضَةِ عَلَى الصَّخْرَةِ

Saîd b. Müseyyeb'den nakledildiğine göre Hz. Aişe(r.a.) şöyle demiştir: Ya Rasulallah! Sen bana Münker ve Nekîr'in sesinden ve kabrin sıkıştırmamasından bahsettiğinden beri bir şey yapamıyorum. O da şöyle cevap vermiştir: "Münker ve Nekîr'in sesleri müminlerin kulağına göze sürme çekmek gibi kolay gelecektir. Kabir sıkıştırmaması onlara başağrısından şikâyet eden oğlunun başını ovalayan annenin şefkati gibi kolay olacaktır. Fakat Aişe,

⁶⁸ Irâkî, *Tahrîc-u ehâdisi'l-İhyâ*, I, 673.

⁶⁹ Elbânî, *Sahîhu't-terğîbi ve't-terhîbi*, III, 391.

⁷⁰ İbn Mâce, Zühd, 32 (Thk. Şuayb Arnavut'un dipnot açıklaması: Hz Osman'ın mevlâsı Hânî sadûktur.).

⁷¹ Aliyyu'l-Kârî, a.g.e., 294.

⁷² Aliyyu'l-Kârî, a.g.e., 295.

*Allah'a karşı gelenler var ya onları kabir, taşın yumurtayı sıkıştırdığı gibi sıkıştıracaktır.*⁷³

Bu rivayeti Irâkî de nakletmiş ama hakkında bir şey söylememiştir.⁷⁴ Bu rivayet hakkında sadece Nebîl Sa'düddin Selim'in zayıf hükmü vardır.⁷⁵

g) عَنْ النَّبِيِّ عَلَيْهِ السَّلَامُ أَنَّهُ قَالَ لِعُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ كَيْفَ حَالِكَ إِذَا آتَاكَ فَتَانَا الْقَبْرِ فَقَالَ عُمَرُ: أَفَاكُونُ مِثْلَ هَذِهِ الْخَالَةِ وَيَكُونُ عَقْلِي مَعِيَ قَالَ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَ السَّلَامُ نَعَمْ قَالَ عُمَرُ إِذَا لَا أَبَاي

“Rasulullah(s.a.v.) Hz. Ömer'e şöyle sordu: “Ya Ömer! Kabrinde iki imtihan meleği sana geldikleri zaman halin nice olur?” Hz Ömer: “Ya Rasulallah, o zaman bu haldeyken, aklım başımda olacak mı?” diye sordu. Hz. Peygamber, evet, dedi. Bunun üzerine Hz. Ömer, “O zaman hiç aldırmam.” cevabını verdi.⁷⁶

Aliyyu'l-Kârî'nin naklettiği bu rivayetin metni kaynaklarda yer almamakla birlikte bu rivayetle aynı manaya gelecek birkaç rivayet vardır:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- لِعُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: يَا عُمَرُ، كَيْفَ بَكَ إِذَا أَنْتَ مِتَّ، فَقَاسُوا لَكَ ثَلَاثَةَ أَذْرُعٍ وَشِبْرًا، فِي ذِرَاعٍ وَشِبْرٍ، ثُمَّ رَجَعُوا إِلَيْكَ فَغَسَلُوا وَكَفَّنُوا وَكَفَّنُوا وَحَطَّوْكَ، ثُمَّ احْتَمَلُوكَ حَتَّى يَضَعُوكَ فِيهِ، ثُمَّ هَبَلُوا عَلَيْكَ التُّرَابَ، فَإِذَا انْصَرَفُوا عَنْكَ أَتَاكَ فَتَانَا الْقَبْرِ: مُنَكَّرٌ وَنَكِيرٌ، أَصْوَاتُهُمَا كَالرَّعْدِ الْقَاصِفِ، وَأَبْصَارُهُمَا مِثْلَ الْبَرْقِ الْخَاطِفِ [فتلنلاك] وَثَرْتَاكَ، وَهَوْلَاكَ، فَكَيْفَ بَكَ عِنْدَ ذَلِكَ يَا عُمَرُ! قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- وَمَعِيَ عَقْلِي؟ قَالَ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ-: نَعَمْ، قَالَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: إِذَا أَكْفَيْكُهُمَا.

Rasulullah(s.a.v.) Ömer ibnü'l-Hattâb'a şöyle dedi: “Ey Ömer! Ölüm sana adım adım geldiğinde halin nice olur. Sonra seni götürürler, yıkarlar, kefenlerler, kokularlar. Sonra seni taşırlar, kabre koyarlar. Üzerini toprakla örterler. Onlar çekip gittikten sonra sesleri keskin gök gürültüsü sesi gibi, bakışları ürkütücü şimşek gibi olan kabrin iki genci Münker ve Nekîr gelir. O zaman senin hâlin nice olur, ey Ömer? (Hz. Ömer) şöyle cevap verdi: “O vakit aklım başımda olacak mı, Ya Rasulallah?” Rasulallah(s.a.v.), evet, dedi. Bunun üzerine Hz. Ömer, o zaman ben o ikisine yeterim, diye karşılık verdi.

Atâ b. Yesâr'ın mürsel olarak Hz Ömer'den naklettiği bu rivayeti, Acurrî (360/970)⁷⁷ ve Beyhakî⁷⁸ eserlerinde rivayet etmişlerdir. Bu rivayet zayıf olmakla birlikte onu destekleyecek şevahid rivayetler vardır. Bunlardan ilki Abdullah b. Amr'ın naklettiği rivayettir. Bunu Ahmed b. Hanbel,⁷⁹ İbn

⁷³ Beyhakî, *İsbâtu azâbi'l-kabr*, 85.

⁷⁴ Irâkî, *Tahrîc-u ehâdisi'l-ihyâ*, VI, 2659.

⁷⁵ Nebîl Sa'düddîn Selim, *el-İma ilâ zevâidi'l-emâlî ve'l-eczâ*, VII, 66.

⁷⁶ Aliyyu'l-Kârî, *a.g.e.*, 296.

⁷⁷ Âcurrî, *eş-Şeriat*, III, 1292.

⁷⁸ Beyhakî, *İsbâtu azâbi'l-kabr*, 105.

⁷⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II, 172.

Hibbân,⁸⁰ İbn Adî (365/975)⁸¹ ve Âcurrî⁸² nakletmiştir. Hasendir. İkinci rivayet Hz Ömer rivayetidir. Bunu da Ebû Dâvud,⁸³ Beyhakî⁸⁴ nakletmiştir. Bu rivayet İbn Hacer'e göre şedîdü'z-za'ftır.⁸⁵

Konu ile ilgili rivayetlerin çoğu zayıf olmakla birlikte, kabir azabının hak olduğuna delalet edebilecek sahih rivayetler de nakledilmiştir. Bu rivayetlerden sahih olma açısından en önemlisi Hz. Peygamber'in kabristandan geçerken iki mezar sahibinin azap gördüğünü naklettiği rivayettir. Üç tarikten birlikte rivayet edilen bu hadis bile tek başına kabir azabına delil olsa gerektir. Bu konuda Hz. Peygamber'in bunu nereden bildiği ile ilgili itirazlara en güzel cevap, O'nun vahye muhatap olması, yani diğer insanlardan farklı olarak vahiy alma yönüdür. O, bu farklı yönü sayesinde bu durumlara muttali olabilmıştır. Yani Hz. Peygamber'in kabirlerdeki kişi veya kişilerin azâb seslerini işitmesi gaybî bilgi kapsamındadır ve bunu da ilâhî ilhâm (Kur'ân dışı vahiy) vasıtasıyla öğrenmiştir. Bu da Kur'ân'a muhalif olmayıp, bilakis muvafık bir durumdur.⁸⁶

4-Havz-ı Kevser ve Sırat ile İlgili Delil Olarak Kullanılan Rivayetler

Aliyyu'l-Kârî, "Biz sana kevseri verdik"⁸⁷ ayetinden hareketle, Ebû Hanîfe'nin "Hz. Peygamber'in havzı haktır" ifadesini şerhetmeye başlamış ve konuyla ilgili bulduğu rivayetleri dercetmiştir. Bununla bağlantılı olarak "sırat" konusuna da değinmiş ona delil olacağını düşündüğü rivayetleri de nakletmiştir.⁸⁸

اِنَّ لِكُلِّ نَبِيٍّ حَوْصًا يَتَّبَعُوْنَ اَيُّهُمْ اَكْتُرُ وَاِرَدَةٌ وَاِيَّيْ لَأَرْجُوْ اَنْ اُكُوْنَ اَكْتَرُ مِنْهُمْ وَاِرَدَةٌ

⁸⁰ İbn Hibbân, *es-Sahîh*, VII, 384.

⁸¹ İbn Adî, *el-Kâmil fi'd-duafâ*, II, 855.

⁸² Âcurrî, *eş-Şerîat*, III, 1292.

⁸³ Ebû Dâvud, *el-Ba's*, 8.

⁸⁴ Beyhakî, *İsbât-u azâbî'l-kabr*, 82.

⁸⁵ İbn Hacer, *el-Metâlibu'l-âliye*, XVIII, 472-474. (Şedîdü'za'f, senesinde yalancı, yalanla itham edilmiş ve çok hata yapan ravîlerin bulunduğu rivayetlere verilen addır. Bu tür rivayetlerle fedâil, terğîb ve terhîb ile ilgili konularda dahi amel edilemez. Suyûtî, *Tedribu'r-râvî*, I, 298; Şâkir Ahmed b. Muhammed, *el-Bâisü'l-hasîs*, 69)

⁸⁶ Özdemir, Veysel, "Kabir Azâbı ile İlgili Bazı Hadîslerin Metin ve İçerikleri Üzerine Bir İnceleme", Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2014, cilt: II, sayı: 3, 91.

⁸⁷ Kevser, 108/1.

⁸⁸ Aliyyu'l-Kârî, *a.g.e.*, 284-288.

*“Her peygamberin bir havzı vardır. Her biri havzına daha çok insan gelmesiyle iftihar edeceklerdir. Havzına en çok insanın geleceği kişinin ben olmasını umarım.”*⁸⁹

Semûre b. Cünâde rivayetini Tirmizî,⁹⁰ Taberânî⁹¹ ve Suyutî(911/1505)⁹² nakletmiştir. Tirmizî bu rivayete “garîb” değerlendirmesi yapmış, Elbânî bu rivayetin sahih olduğunu ifade etmiştir.⁹³ Aliyyu’l-Kârî bu rivayeti naklederken, bunun Tirmizî tarafından rivayet edildiğini ve Tirmizî’nin bu habere “hasen” hükmü verdiğini ifade etmiştir. Hâlbuki bu rivayete Tirmizî “Garîb” hükmü vermiştir.⁹⁴

b) حَوْضِي مَسِيرَةُ شَهْرٍ، وَرَوَايَاهُ سَوَاءٌ، وَمَاؤُهُ أَبْيَضٌ مِنَ الْوَرِقِ، وَرِيحُهُ أَطْيَبُ مِنَ الْمِسْكِ، وَكَيْزَانُهُ كَنْجُومِ السَّمَاءِ، فَمَنْ شَرِبَ مِنْهُ فَلَا يَظْمَأُ بَعْدَهُ أَبَدًا

*“Havzım bir aylık mesafe kadardır. Bütün kenarları eşittir. Suyu gümüşten daha aktır. Kokusu miskten daha hoştur. Kadehleri gökteki yıldızlar gibidir. Ondan içen bundan sonra asla susamaz.”*⁹⁵

Bu rivayeti, Buhârî,⁹⁶ Müslim,⁹⁷ Bezzâr,⁹⁸ Taberânî,⁹⁹ İbn Hibbân¹⁰⁰ Abdullah b. Amr’dan nakletmiştir. Rivayet sahihtir.¹⁰¹ Bu rivayeti Aliyyu’l-Kârî naklederken onu Sahâbeden otuz küsur kişinin rivayet ettiğini, mütevatir derecesine yakın olduğunu ifade etmiştir. Oysa hadis ulemasından hiç kimse rivayetin bu yönüne işaret etmemiştir.

c) أَغْدَدْتُ لِعِبَادِي الصَّالِحِينَ مَا لَا عَيْنٌ رَأَتْ، وَلَا أُذُنٌ سَمِعَتْ، وَلَا خَطَرَ عَلَى قَلْبِ بَشَرٍ

*“Salih kullarım için gözlerin görmediği, kulakların vasfını işitmediği ve hiçbir beşerin kalbinden geçirmedeği vasıfta (nimetler) hazırladım.”*¹⁰²

⁸⁹ Aliyyu’l-Kârî, *a.g.e.*, 284.

⁹⁰ Tirmizî, *Sıfatu’l-kıyâme*, 14.

⁹¹ Taberânî, *el-Mucemu’l-kebîr*, VII, 212.

⁹² Suyutî, *el-Câmiu’s-Sağîr*, 3919.

⁹³ Tirmizî, *Sıfatu’l-Kıyâme*, 14; Elbânî, *Sahîhu ve’d-daîfu sünen’it-Tirmizî*, VII, 443; Elbânî, *Silsilet-ü ehâdisi’s-sahîha*, IV, 117.

⁹⁴ Krş., Tirmizî, *Sıfatu’l-Kıyâme*, 14.

⁹⁵ Aliyyu’l-Kârî, *a.g.e.*, 284.

⁹⁶ Buhârî, *Rikâk*, 53.

⁹⁷ Müslim, *Fedâil*, 27.

⁹⁸ Bezzâr, *Müsned*, VI, 433.

⁹⁹ Taberânî, *el-Mu’cemu’l-kebîr*, XIII, 475.

¹⁰⁰ İbn Hibbân, *es-Sahîh*, XIV, 364.

¹⁰¹ Heysemî, *Mecmei’z-zevâid*, 10, 366-367; İbn Hacer, *el-Metâlibu’l-âliye*, 18, 563-564; Suyutî, *el-Câmiu’s-sağîr*, 5472 (thk. N.Elbânî).

¹⁰² Aliyyu’l-Kârî, *a.g.e.*, 285.

Hudrî'den naklettiği uzunca bir rivayette "sırat"ın cehennem üzerine kurulmuş bir köprü olduğu yer almaktadır. Fakat o şarihin aktardığı metinden farklıdır.¹¹⁸ Nevevî (676/1277) *إِنَّ الصِّرَاطَ أَدَقُّ مِنَ الشَّعْرَةِ وَأَحَدُ مِنَ السِّيفِ* "Sırat, kıldan ince kılıçtan keskindir." şeklinde cümlelerin selefın sözü olduğunu nakletmiştir.¹¹⁹

g) أَنَّهُ يَكُونُ عَلَى بَعْضِ أَهْلِ النَّارِ أَدَقُّ مِنَ الشَّعْرِ، وَعَلَى بَعْضِ مِثْلِ الْوَادِي الْوَاسِعِ

"Şüphesiz o(sırat köprüsü) cehennem ehlinde bazılarına kıldan ince olacak, bazı kişilere ise geniş bir vadi gibi olacak."¹²⁰

Kaynaklarda bu metinle nakledilmiş rivayet yoktur. Sadece Abdullah b. Mübarek(181/797)'in naklettiği şu rivayet vardır:

أَنَّ الصِّرَاطَ، يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَكُونُ عَلَى بَعْضِ النَّاسِ أَدَقُّ مِنَ الشَّعْرِ، وَعَلَى بَعْضِ النَّاسِ مِثْلَ الْوَادِي الْوَاسِعِ

"Sırat, kıyamet günü kimi insana kıldan incedir, kimi insana da geniş bir vadi gibi olacaktır."¹²¹

Irakî bu rivayetin mürsel veya mu'dal bir rivayet olduğunu belirtmiştir.¹²² Buna göre rivayet zayıftır.

h) فَيُضْرَبُ الصِّرَاطُ بَيْنَ ظَهْرَانِي جَهَنَّمَ، فَأَكُونُ أَوَّلَ مَنْ يَخْرُجُ مِنَ الرُّسُلِ بِأَمْتِهِ، وَلَا يَتَكَلَّمُ يَوْمَئِذٍ أَحَدٌ إِلَّا الرُّسُلُ، وَكَلَامَ الرُّسُلِ يَوْمَئِذٍ: اللَّهُمَّ سَلِّمْ سَلِّمْ، وَفِي جَهَنَّمَ كَلَالِيْبٌ مِثْلُ شَوْكِ السَّعْدَانِ، لَا يَعْلَمُ قَدْرَ عَظَمَتِهَا إِلَّا اللَّهُ، تَخْطِفُ النَّاسَ بِأَعْمَالِهِمْ، فَمِنْهُمْ مَنْ يُؤْتِقُ بِعَمَلِهِ، وَمِنْهُمْ مَنْ يُخْرَدَلُ ثُمَّ يَنْجُو

"Cehennemde üzerinde iki taraf arasında sırat köprüsü kurulur. Ümmeti ile birlikte o sıratın ilk geçecek peygamber ben olacağım. O gün peygamberlerden başkası konuşamayacaktır. O gün peygamberlerin sözü ise "Allah'ım selamet ver, Allah'ım selamet ver" olacaktır. Cehennemde sa'dan denilen dikenler vardır ki bunların büyüklük miktarını Allah'tan başkası bilemez. İnsanlar amelleri sayesinde oradan geçecekler. Bir kısmı ameli ile kurtulacak bir kısmı da o dikenlere takıldıktan sonra kurtulacak."¹²³

¹¹⁸ Müslim, İman, 302 (كُوفِيَ مَا سَأَلَ، فِيهِ خَطَايِفٌ وَكَلَالِيْبٌ وَحَسَاكٌ تَكُونُ يَنْجِدُ فِيهَا شَوْكَةً) "Köprü nedir? diye soruldu. Kaygan bir yerdir. Orada kancalar, çengeller ve dikenler vardır.).

¹¹⁹ Nevevî, Şerhu sahîh'il-Müslim, III, 20.

¹²⁰ Aliyyu'l-Kârî, a.g.e., 286.

¹²¹ Abdullah b. Mübarek, Kitabu'z-zühd ve'r-rekâik, II, 122.

¹²² Irakî, Tahrîcu ehâdisi'l-İhyâ, VI, 2699.

¹²³ Aliyyu'l-Kârî, a.g.e., 286.

Aliyyu'l-Kârî'nin naklettiği bu cümleler Ahmed b. Hanbel,¹²⁴ Buhârî,¹²⁵ Bezzâr,¹²⁶ Nesâî¹²⁷ ve Ebû Ya'lâ'nın (307/919)¹²⁸ naklettiği Ebû Hureyre rivayetinde yer almaktadır. Bu rivayet sahihtir.¹²⁹

اَلْوُرُوْدُ: الدُّخُوْلُ، لَا يَبْقَى نَبْرٌ وَلَا فَاجِرٌ اِلَّا دَخَلَهَا، فَتَكُوْنُ عَلٰى الْمُؤْمِنِيْنَ بَرْدًا وَسَلَامًا كَمَا كَانَتْ عَلٰى اِبْرَاهِيْمَ، حَتّٰى
صَجِيحًا مِنْ بَرْدِهَا اِنَّ لِلنَّارِ

“Vurud, girmektir. İyi yahut kötü hiç kimse yoktur ki cehennem girmesin. Cehennemden geçerken onun ateşi İbrahim (a.s) da olduğu gibi müminler için soğuk ve selamet olacaktır. Hatta öyle ki bu soğukluktan ötürü cehennemde bir gürültü olacaktır.”¹³⁰

Câbir b. Abdillâh'ın bu rivayetini Humeydî (219/863),¹³¹ Ahmed b. Hanbel,¹³² Hâkim¹³³ ve Heysemî¹³⁴ nakletmiştir. Bu rivayete Hâkim ve Heysemî sahih hükmü vermiştir.¹³⁵ Elbânî ve Şuayb Arnavut ise ravilerden Ebû Sümeyye'nin meçhul olmasından dolayı bu rivayeti zayıf kabul etmişlerdir.¹³⁶

تَقُوْلُ النَّارُ لِلْمُؤْمِنِ: جُرْ يَا مُؤْمِنُ، فَقَدْ اَطْفَأْنَا نُوْرَكَ لَهْبِي (j)

“Cehennem mümin kişiye, Ey Mü'min çabuk geç. Zira senin nurun benim ateşimi söndürüyor, diyecek.”¹³⁷

¹²⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XIII, 144.

¹²⁵ Buhârî, *Ezan*, 127.

¹²⁶ Bezzâr, *el-Müsned*, XIV, 25.

¹²⁷ Nesâî, *Tefsir*, 45.

¹²⁸ Ebû Ya'la, *el-Müsned*, XI, 241.

¹²⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XIII, 144(Thk. Şuayb Arnavut'un dipnotu); İrâkî, *Tahrîcu ehâdisi'l-İhyâ*, VI, 2694

¹³⁰ Aliyyu'l-Kârî, *a.g.e.*, 287.

¹³¹ Humeydî, *el-Müsned*, II, 178.

¹³² Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XII, 396.

¹³³ Hâkim, *el-Müstedrek*, IV, 630.

¹³⁴ Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid*, VII, 55.

¹³⁵ Hâkim, *el-Müstedrek*, IV, 630; Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid*, VII, 55.

¹³⁶ Elbânî, *Daifü't-terğîbi ve't-terhîbi*, II, 423; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XII, 396, 397(Thk. Şuayb Arnavut'un değerlendirmesi).

¹³⁷ Aliyyu'l-Kârî, *a.g.e.*, 287.

Bu rivayeti Taberânî,¹³⁸ Ebû Nuaym (430/1039)¹³⁹ ve Beyhâkî¹⁴⁰ rivayet etmiştir. Senesinde bulunan Süleym b. Mansur'dan dolayı zayıf kabul edilmiştir.¹⁴¹

k) إِذَا دَخَلَ أَهْلَ الْجَنَّةِ الْجَنَّةَ قَالَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ أَلَيْسَ قَدْ وَعَدَنَا رَبُّنَا أَنْ نَرِدَ النَّارَ فَيُقَالُ لَهُمْ قَدْ وَرَدْتُمُوهَا وَهِيَ خَامِدَةٌ

“Cennet ehli cennete girince birbirine şöyle diyecekler: Rabbimiz bize ateşi (cehennemden yanından) geçeceğimizi vadetmemiş miydi? Bu soru üzerine kendilerine şöyle denilecek: Siz ateşin sönük iken yanından geçmiştir.”¹⁴²

Aliyyu'l-Kârî bu rivayeti Cabir b. Abdillâh'tan nakletmiştir. Kaynaklarda ise Taberânî Abdullah b. Amr'dan nakletmiş,¹⁴³ Abdullah b. Mübarek,¹⁴⁴ İbn Ebî Şeybe,¹⁴⁵ Ebû Nuaym,¹⁴⁶ Beyhâkî¹⁴⁷ ve Heysemî¹⁴⁸ ise Hâlid b. Ma'dân'dan mürsel olarak nakletmiştir. Bu sebeple hadis tekniklerine göre rivayet zayıftır.

l) إِنَّ شِدَّةَ الْحُمَى مِنْ فَيْحِ جَهَنَّمَ

“Sıtma hastalığının şiddeti, cehennem alevindedir.”¹⁴⁹

Şârihin aktardığı bu rivayetin tam metni şu şekildedir:

إِنَّ شِدَّةَ الْحُمَى مِنْ فَيْحِ جَهَنَّمَ فَأَبْرُدُوهَا بِالْمَاءِ

“Sıtma hastalığının şiddeti cehennem alevindedir. Onu suyla serinletin.”

Bu rivayet Hz. Aişe ve Abdullah b. Ömer'den nakledilmiştir. Hz Aişe rivayetini Ahmed b. Hanbel¹⁵⁰ nakletmiştir. Abdullah b. Ömer rivayetini ise,

¹³⁸ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, XII, 258.

¹³⁹ Ebû Nuaym, *Hilyetu'l-evliyâ*, 9, 329.

¹⁴⁰ Beyhâkî, *Şuabu'l-iman*, I, 577.

¹⁴¹ İbn Adî, *el-Kâmilu fi'd-duaifâ*, VIII, 130; İrâkî, *Tahrîcu ehâdisi'l-ihyâ*, V, 2228; Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid*, X, 360; Sehâvî, *el-Mekasidu'l-hasene*, 262; Aclûnî, *Keşfu'l-hafâ*, I, 313; Elbânî, *Silsiletü ehâdisi'd-daîfe*, VII, 421.

¹⁴² Aliyyu'l-Kârî, *a.g.e.*, 287.

¹⁴³ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, XIII, 349.

¹⁴⁴ Abdullah b. Mübarek, *ez-Zühd ve'r-rekâik*, II, 122.

¹⁴⁵ İbn Ebî Şeybe, *Müsned*, VII, 212.

¹⁴⁶ Ebû Nuaym, *Hilyetu'l-evliyâ*, V, 212.

¹⁴⁷ Beyhâkî, *Şuabu'l-iman*, I, 573.

¹⁴⁸ Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid*, II, 329.

¹⁴⁹ Aliyyu'l-Kârî, *a.g.e.*, 288.

¹⁵⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XL, 277.

İbn Ebî Şeybe,¹⁵¹ Müslim,¹⁵² İbn Mâce,¹⁵³ Nesâî,¹⁵⁴ İbn Hibbân¹⁵⁵ nakletmiştir. Her iki rivayet de Elbânî ve Şuayb Arnavut'a göre sahihtir.¹⁵⁶

Buraya kadar ele alınan rivayetler gaybî konularla ilgilidir. Ayetlerdeki gaybî bilgiler üzerine Hz. Peygamber, kendisine izin verilen konularda terğîb ve terhîb çerçevesinde bazı açıklamalar yapmış, müjdeler vermiş, inzarda bulunmuştur. Bu durum vahye muhatab bir şahsiyet için muhal değildir. Zira peygamberlerini insanlar arasından seçen Allah(c.c.), onları gaybî haberlerden zaman zaman haberdar etmiş olmasına rağmen bunu peygamberlerin hayatlarının her anı için geçerli kılmamıştır. Nitekim Allah(c.c.), Kur' anda " ... Kimse yarın ne kazanacağını bilmez ve hiç kimse nerede öleceğini bilemez... "¹⁵⁷ şeklinde insanoğlunun tamamını kapsayan kurallar koyduğu gibi bunu peygamberlerinin ağzından da zaman zaman söylemiştir. Peygamberimiz (s.a.v.) "Ey Muhammed! De ki; Ben peygamberlerin ilki değilim; benim ve sizin başınıza gelecekleri bilmem; ben ancak bana vahiy olunana uymaktayım; ben sadece apaçık bir uyarıcıyım."¹⁵⁸ buyurarak kendisine Allah tarafından bildirilenleri bilebileceğini ifade etmektedir. Bu ayete göre Peygamber (s.a.v.) ancak kendisine bildirilen gaybî haberleri bilebileceği ve bazı gayb haberlerinin ise Kur' an ifadesi ile kendisine bazen bildirildiği ifade olunmaktadır.¹⁵⁹ Cennet ve cehennem ile ilgili tasvirler Hz.Peygamber'in keyfiyeti bilinemeyecek şekilde elde ettiği bilgilerle ashaba naklettiği betimlemelerdir. Bütün bunlar insanlarda havf ve recâ hassasiyetini gündemde tutmaya, insanları teşvike ve korkutmaya medardır.

DEĞERLENDİRME ve SONUÇ

Aliyyu'l-Kârî'nin el-Fıkhü'l-ekber şerhinde güncelliğini devam ettiren kabir hayatı, azabı, ruhların cesetlere döndürülmesi, Havz-ı kevser ve Sırat

¹⁵¹ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, V, 58.

¹⁵² Müslim, Selâm, 78.

¹⁵³ İbn Mâce, Tıb, 19.

¹⁵⁴ Nesâî, Tıb, 68.

¹⁵⁵ İbn Hibbân, *es-Sahîh*, XIII, 430.

¹⁵⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XL, 277(Thk. Şuayb Arnavut dipnot açıklaması); İbn Mâce, Tıb, 19 (Thk. Şuayb Arnavut'un dipnot açıklaması); Elbânî, *Sahîhu ve'd-daifu sünen-i İbn Mâce*, VII, 472.

¹⁵⁷ Lokman, 31/34.

¹⁵⁸ Ahkaf, 46/9.

¹⁵⁹ Demirel, Harun Reşit, Bazı Fiten, Melâhim ve Siyâsî Hadislerin Gaybî Haberler Açısından Değerlendirilmesi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2000, cilt: III, sayı: 3, 105-106.

gibi konulara ilgili delil olarak zikrettiği ve tarafımızca incelenen 20 rivayetin sıhhat durumu aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

	Sahîh	Hasen	Zayıf	Aslı Yok	Kaynak Yok
Adet	9	2	7	1	1
Oran	%45	%10	%35	%5	%5

Bu oranlar, hadis âlimi olan üstelik mevzu rivayetler konusunda da önemli bir çalışması olan bir âlim açısından yadırganacak oranlardır. Zira hadis mütehasısı bir âlimin akâid ile ilgili bir eserinde mütevâtir, sahih veya hasen rivayet dışında bir rivayet olmamalıdır. Onun sahip olduğu birikim bunu gerektirmelidir. Bununla birlikte terğîb-terhîb konularında zayıf rivayetin kullanılması mazur olarak görülse bile bilhassa akâid ile ilgili konularda zayıf rivayet kullanımı noktasında daha hassas olmak gerekmektedir. Diğer bir husus, kaynak kullanımı ve rivayeti aktarma konusunda Aliyyu'l-Kârî'nin mütesâhil davranmasıdır. Öyle ki Aliyyu'l-Kârî'nin rivayeti aktarırken belirttiği kaynakla rivayetin bulunduğu kaynağın tamamen farklı olduğu görülmektedir. Yine rivayet ettiği metin konusunda da bazı sıkıntılar göze çarpmaktadır. Rivayetin aktarıldığı kaynak doğru olmasına rağmen kaynaktaki metinle onun aktardığı metin arasında farklılıkların olduğu görülmektedir. Muhtemelen Aliyyu'l-Kârî bu metinleri ve kaynakları zihninden istinsah etmiştir. Yahut da onun elinde olan eserin nüshası ile bizim elimizde bulunan matbu nüsha farklı olmalıdır. Bu sebeple metin ve kaynak farklılıkları meydana gelmiştir.

Aliyyu'l-Kârî'nin akaid şerhi klasik İslamî kaynaklarda olduğu gibi delillendirme açısından ilk önce ayet ardından rivayet aktarmak suretiyle şekillenmiş bir eserdir. Rivayetler özelinde bakıldığı zaman her âlim gibi rivayetleri görüşlerini kuvvetlendirmek için aktarmıştır. Rivayetleri naklederken ondan beklenen hadisçi kimliğiyle mutabık hassasiyeti bazen göstermemiştir. Bazı konularda da rivayet aktarma telaşıyla kaynağı olmayan veya zayıf rivayetleri nakletmiştir. Sonuç olarak Aliyyu'l-Kârî'nin kabir azabı, sırat, havz gibi aktüel konularda delil olarak kullandığı rivayetlerin yarısında fazlası (%55) sahih-hasen hadis olmakla birlikte kayda değer oranda rivayetin (%45) zayıf, aslı olmayan, kaynaklarda yer almayan rivayet olduğunu söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

Abdullah b. Mübarek, Ebû Abdurrahman Abdullah b. Mübarek b. Vadih el-Hanzalî, (v.181-797) *ez-Zühd ve'r-rekâik*, thk. Habîbu'r-Rahman el-Azamî, Daru'l-kütübî'l ilmiyye, 1.Baskı, Beyrut, 1995.

el-Aclûnî, İsmâil b.Muhammed, (v.1162/1749) *Keşfü'l-hafâ ve muzîlu'l-libâs amme'stehera mine'l ehâdîsi alâ elsineti'n-nâs*, I-II, thk, Abdulhamid b. Ahmed b. Yusuf, Mektebetü'l-asrıyye, 1. Baskı, Basım Yeri Yok, 2000.

el-Âcurrî, Ebû Bekr Muhammed b. Huseyn(v.360/970), *eş-Şerîat*, I-V, thk. Abdullah b. Ömer b. Süleyman ed-Demîcî, Riyad, 1420.

Ahmed b. Hanbel, (v.241/855), *Müsnedü el-İmâm Ahmed b. Hanbel*, "thk. Şuayb el-Arnâvut, I-L", Müessesetü'r-Risâle, 2.Baskı, Beyrut, 1420.

Aliyyü'l Kârî, Ali b. Muhammed el-Kârî, (v.1014/1605) *el-Esrârü'l-merfûa fi'l-ahbârî'l mevdûa*, thk. Muhammed b. Lütfi es-Sabbağ, Mektebetü'l-İslami, 2.Baskı, Beyrut, 1986.

-----*Minehu'r-ravzi'l-ezher fi şerhi'l-fıkhî'l-ekber*, thk. Vehbi Süleyman Ğavcî, 1. Baskı, Beyrut, 1998.

Altıntaş, Ramazan, *Ebû Hanîfe'nin Kelam Metodu ve el-Fıkhul-Ekber Adlı Eserine Yöneltilen Bazı Eleştiriler*, İslami Araştırmalar, IX, 1-2, 185-205, Ankara, 2002.

Beyhakî, Ebûbekir Ahmed b. El-Hüseyn (v.458/1066), *Şuabu'l-İman*, I-XIV, thk. Abdulali Abdulhâmid Hâmid, Mektebetü'r-rüşd, 1. Baskı, Riyad, 2003.

-----*İsbâtu azâbî'l-kabr ve suâlu'l-melekeyn*, thk. Şeref Mahmud el-Kudât, 2. Baskı, Amman, 1405.

Bezzâr, Ebu Bekir Ahmed b. Amr b. Abdulhalik el- Atiki (v.292/905), *el-Bahru'z zehhar el-ma'ruf bi müsnedi Bezzâr*, I-XV, thk. Adil b. Sa'd, Mektebetü'l-ulum ve'l-hikem, Medine, 1988.

Buhârî, İsmail b. Muhammed (v.256/870), *el-Camiu's-sahih (el-Müsned min Hadisi Rasulillah Sallallahü Aleyhi Vesellem ve sünenihi ve eyyamihî)*, I-IX, hzr. Salih b. Abdülaziz b. Muhammed b. İbrahim, Daru's-salam, Riyad, 1419.

-----*Sahîhu'l-Buhârî*, thk. Mustada Dîb el-Buğâ, I-VI, Dâru İbn Kesîr, Beyrut, 1407.

Demirel, Harun Reşit, *Bazı Fiten, Melâhim ve Siyâsî Hadislerin Gaybî Haberler Açısından Değerlendirilmesi*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, cilt: III, sayı: 3, 101-121, Van, 2000.

Deylemî, Şûruveyh b. Şehredâr b. Şîreveyh el-Hemedânî (v.509/1115) *el-Firdevs bime'sûri'l Hitâb*, I-VI, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, I.Baskı, Beyrut, 1986.

Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistani el-Ezdî (v.275/888), *es-Sünen*, I-IV, hzr. Salih b. Abdülaziz b. Muhammed b. İbrahim, Daru's-selam, Riyad, 1419.

Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, Süleyman b. Dâvûd b. Cârûd, (v.204/819) *Müsnedü Ebû Dâvûd et-Tayâlisî*, I-IV, thk, Muhammed b. Abdülmuhsin et-Türkî, Dâru Hicr, Mısır, 1999.

Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdillâh el-İsfahânî (v.430/1039) *Hilyetü'l Evliya ve Tabakâtü'l Esfiyâ*, I-X, Dâru'l Fikr, Mektebetü'l Hancî, Beyrut, 1996.

Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, Ahmed b. Ali b. el-Müsnî, et-Temîmî,(v.307-919) *Müsnedü Ebî Ya'lâ el-Mevsilî*, I-XVI, thk. Hüseyin Selim Esed, Dâru's-sekâfeti'l-arabiyye, 1.baskı, Beyrut, 1992.

el-Elbânî, Muhammed Nasirüddin(v.1420/1999), *Daîfü'l-camiü's-sağîr ve ziyâdetühü*, Mektebetü'l-İslami, 3. Baskı Beyrut, 1988.

-----*Daîfu't-terğîb ve't-terhîb*, I-II, Mektebetü'l-meârif, Riyad, 2000.

-----*Sahîhü'l-câmiü's-sağîr* ve ziyâdetühü, Mektebetü'l-İslamî, 3. Baskı, Beyrut, 1988.

----- *Silsiletü'l-ehâdisi'd-daife ve'l-mevdûa ve eseruha's-seyyiu fi'l-umme*, Mektebetü'l-maârif, Riyad, 1988.

----- *Silsiletü'l-ehâdisi's-sahîha ve şeyun min fikhîha ve fevâidiha*, I-V, Riyad 1991.

----- *Sahîhu ve daifu süneni'n-Nesâî*, Mektebetü'l-meârif, 5.Baskı, Riyad 1998.

----- *Sahîhu ve daifu süneni ebû Dâvûd*, Mektebetü'l-meârif, 1.Baskı, Riyad 1998.

----- *Sahîhu ve daifu süneni İbn Mâce*, Mektebetü'l-meârif, 1.Baskı, Riyad 1997.

----- *Sahîhu ve daifu süneni Tirmizî*, Mektebetü'l-meârif, 1.Baskı, Riyad 2000.

Hâkim en-Nîsâbûrî, Ebû Abdullah, Muhammed b. Abdullah, (v.405-1014) *el-Müstedrek Ale's-Sahihayn*, (Zehebî'nin Telhisi ile birlikte) I-IV, thk. Abdurrahman b. el-Vâidî, Daru'l-harameyn, 1. Baskı, Kahire, 1997.

Heysemî, Ali b. Ebu Bekr (v.807/1404), *Mecmeu'z-zevâid ve menebu'l-fevâid*, I-X, thk, Hüsâmeddin el-kudsî, Mektebetü'l-kudsî, Kahire 1994.

Humeydî, Ebûbekir Abdullah b. ez-Zübeyr el-Kuraşî, (v.219-863) *el-Müsned*, I-II, thk, thrc, Hüseyin Selim Esed, Dâru's-Sekâ, 1. Baskı Dimeşk, 1996.

İrâkî, Ebi Fazl Zeynü'd-din Abdurrahim b. Hüseyin, (v.806/1403), *Tahrîcu İhyau ulumu'd-din el-müsemma el-muğni ani'l hamli'l-esfar*, (İhyau Ulûmü'd-dîn'in hâmişinde), I-VII, nşr. Dâru İbn Hazm, 1. Baskı, Beyrut, 2005.

İbn Adiyy, Ebu Ahmed Abdullah b. Adiyy b. Adiyy el Cürçânî (v.365/975), *el-Kâmil fî duafâ'r-ricâl*, I-IX, thk. Adil Ahmed Abdülmevcud, Ali Muhammed Muavvaz, Daru'l-kütübü'l-ilmîyye, Beyrut, 1997.

İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed b. İbrahim (v.235-849), *el-Musannef*, I-XVI, thk. Hamed b. Abdullah-Muhammed İbrahim el-Lahaydan, Mektebetü'r-rüşd, 1.Baskı, Riyad, 2004.

İbn Hacer El Askalânî, Ahmed b. Ali (v.852/1448), *el-Metâlibü'l âliye bi zevâidi'l-mesânidi's-semâniye*, I-IX, thr. Sa'd b. Nasır b.Abdülaziz eş-Şesrî, Dâru'l-âsime ve dâru'l-gays, 1. Baskı, Riyad, 1998.

İbn Hıbbân, Ebû Hâtim el-Bustî (v.354/965), *Sahihu İbni Hıbbân bi tertibi İbn Belbân*, I-XVIII, thk. Şuayb Arnavut, Müessesütü'r-risâle, Beyrut, 1991.

İbn Mâce, Ebu Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvinî (v.275/879), *es-Sünen*, I-II, hzr. Salih b. Abdülaziz b. Muhammed b. İbrahim, Daru's-selam, Riyad, 1419.

----- *Sünen-ü İbn Mâce*, thk. Muhammed Fuad Abdülbâkî, (Elbânî'nin Hükümleriyle birlikte) I-II, Dâru'l-fikr, Beyrut, t.y.

Karadaş, Cağfer, *Ali el-Kârî'nin Hayatı, Selef Akîdesine Dönüş Çabası ve Eserleri*, U.Ü.İ.F.D., 5, 287, Bursa, 1993.

Kutlay, Halil İbrahim, *el-İmâm Aliyyu'l-kârî ve eseruhu fî ilmi'l-hadîs*, Beyrut, 1408/1987.

Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî, (v. 179-795), *el-Muvatta*, Yahya b. Yahya el-Leys rivayeti, I-VIII, thk. Muhammed Mustafa el-Azamî, Müessesetü zâyed b. Sultan, 1. Baskı, Abu Dabi, 2004.

Müslim, Ebi'l Hüseyin Müslim b. Haccac el Kuşeyri en-Nisaburi (v.261/875), *el-Müsnedü's-sahih(Sahihi Müslim)*, I-V, hzr. Salih b. Abdülaziz b. Muhammed b. İbrahim, Daru's-selam, Riyad, 1419.

----- *Sahîh-i Müslim*, thk. Muhammed Fuad Abdülbâkî, I-V, Dâru İhyâü't-turâsi'l-arabî, Beyrut, (t.y.).

Nesâî, Ebi Abdurrahman Ahmed b. Şuayb (v.303/915), *es-Sünenü'l-kübrâ*, IXII, thk. Hasan Abdulmunim Şelbî, Müessesetü'r-risâle, 1. Baskı, Beyrut, 2001.

----- *el-Müctebâ mine's-süneni an Rasûlillah*, hzr. Salih b. Abdülaziz b. Muhammed b. İbrahim, Daru's-selam, Riyad 1419.

Nebîl Sa'düddîn Selim, *el-Îma ilâ zevâidi'l-emâlî ve'l-eczâ*, I-VIII, 1. Baskı, 1428/2007.

Özdemir, Veysel, *Kabir Azâbı ile İlgili Bazı Hadîslerin Metin ve İçerikleri Üzerine Bir İnceleme*, Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, cilt: II, sayı: 3, 55-123, Bingöl, 2014.

Özel, Ahmet, *Ali el-Kârî*, DİA, c.II, 403, İstanbul, 1989.

Özler, Mevlüt, *İki Akaid Metni: el-Fıkhu'l-Ekber İle en-Nesefî Akâidi'nin Muhteva Açısından Mukayeseli Bir Tahlili*, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı: 14, 47-65, Erzurum, 1999.

Özvarlı, M.Said, Selefîyye, DİA, XXXVI, 399-402, İstanbul, 2009.

Subhi Salih, Hadis İlimleri ve Hadis Tarihi, trc. Yaşar Kandemir, 6. Baskı, İstanbul, 1997.

Suyûtî, Celaleddin Abdurrahman b. Ebibekr (v.911/1505) *el-Câmiu's-sağîr fî ehâdisi'l-beşîri'n-nezîr*, I-II, Daru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1.Baskı, Beyrut, 1990.

-----*es-Sirâcu'l-münîr fî tertibi ehâdis-i sahîh-i camii's-sağîr*, thk. Assâm Musa Hâdî, Basım yeri yok, 2009.

-----*Tedrîbu'r-râvî şerhu takrîbi'n-Nevevî*, Kahire, 1307.

Şâkir, Ahmed Muhammed (v.1892/1958), *el-Bâisu'l-hasîs şerhu ihtisârî ulumi'l-hadîs li'l-Hafız İbn Kesîr*, 3. Baskı, Beyrut, 1987.

Taberânî, Ebi'l Kasım Süleyman b. Ahmed (v.360/971), *el-Mu'cemü'l-evsat*, IX, thk. Ebu Muaz Tarika b. Avd b. Muhammed ve Ebu'l-Fadl Abdü'l-muhsin b. İbrahim el-Hısînî, Darü'l-harameyn, 1.Baskı, Mekke, 1995.

----- *el-Mu'cemü'l-kebîr*, I-XXV, thk. Hamdî b. Abdülmecid es-Selefî, Mektebetü İbn Teymiyye, 2.Baskı, Kahire,1994.

----- *el-Mu'cemü's-Sağîr*, I-II, thk. Mahmud Şükûr Mahmud el-Hâc Emîr, el-Mektebu'l-islâmî, 1. Baskı, Beyrut, 1985.

Tayalîsî, Ebû Dâvûd Süleyman b. Dâvûd b. el-Cârûd el-Bûsî, (204/818) *el-Müsned*, I-IV, thk. Muhammed b. Abdü'l-muhsin, 1. Baskı, Mısır, 1994.

Tirmizî, Ebû İsa, Muhammed b. İsa, (v.279/892) *el-Câmîu'l-muhtasaru mine's-süneni an Rasûlillah*, hzr. Salih b. Abdülaziz b. Muhammed b. İbrahim, Daru's-salam, Riyad, 1419.

----- *el-Câmiu's-sahîh*, I-V; thk. Ahmed Muhammed Şâkîr ve diğerleri, (Elbânî'nin Hükümleriyle birlikte) Dâru ihyâ et-turâsî'l-arabiyyi, Beyrut, (t.y.).

Topaloğlu, Bekir, *Kelam İlmi-Giriş*, İstanbul, 1981.

ملخص البحث

ألف عليّ القاري- المتوفى في القرن الحادي عشر- مؤلفات كثيرة في العلوم المختلفة. فإنه ألف في علم الحديث. ومن هؤلاء الكتب شرحُ الفقه الأكبر المتعلق بالعتيدة الذي كتبه الإمام ابو حنيفة. تقييم الروايات المستدلة من جهة الصحة او الحسن أو الضعف او الوضع مسألة مهمة. في هذه الدراسة بحثنا عن صحة المرويات المذكورة التي استخدمها عليّ القاري كدليل في مسألة عذاب القبر و الحوض و الصراط. ونتيجة بحثنا أن من هؤلاء الروايات 9 صحيحة و 2 حسن و 7 ضعيفة و 1 غير موجودة في المصادر و 1 لا اصل لها.

الكلمات المفتاحية: الحديث عليّ القاري العتيدة الرواية